

Ана Д. Козић¹

Институти за књижевности и уметности, Београд

ОБЛИКОВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ПОРТРЕТА МИЛИЦЕ ЈАНКОВИЋ

(М. Јанковић, *Једна моћућа аутобиографија*, прир. Славица Гароња Радованац)

У раду се сагледава књижевно-научни допринос Славице Гароње Радованац за интегрисање књижевно-уметничког стваралаштва Милице Јанковић у историју српске књижевности и за (пре)вредновање њених литерарних домета. У фокусу рада налази се књига изабраних приповедака Милице Јанковић – *Једна моћућа аутобиографија* (2022) – као резултат приређивачког и научно-истраживачког рада Славице Гароње Радованац, уз освртање и на њене раније студије о књижевном делу ове српске књижевнице. У раду се, кроз визуру приређивача, издвајају различити значајни аспекти приповедачког умећа Милице Јанковић, њен књижевни дијалог са савременицима, као и рецепција њеног књижевног стваралаштва.

Указујући на недовољно познат приповедни опус Милице Јанковић, Славица Гароња Радованац најпре омогућава доступност и видљивост њеног дела ширем кругу читалаца, а уводним студијама и пратећим текстовима она поставља методолошки оквир и синтетички поглед на Миличина књижевна остварења, уз значајна тумачења конкретних приповедних остварења Милице Јанковић, уз указивање на (незаслужено) скрајнуто место ове списатељице у историји српске књижевности. Кроз сагледавање рада на прикупљању и тумачењу приповедног опуса Милице Јанковић, исцртава се и академски профил проф. др Славице Гароње Радованац.

Кључне речи: Милица Јанковић, приређивачки рад, приповетка, рецепција, интерпретација, аутобиографија

Књижевно-научно интересовање, залагање и рад на тумачењу и интегрисању књижевног дела Милице Јанковић у историју српске књижевности и у савремене књижевно-научне, академске кругове присутно је кроз читаву плодну каријеру Славице Гароње Радованац. Оно се огледа и у помном праћењу рецепције дела Милице Јанковић у савременој научно-критичкој мисли, и у приређивању дела ове неправедно запостављене списатељице, и у конкретном писању о њеном раду, уз тумачење и вредновање Миличиних књижевно-уметничких домета. У складу са тим, збирци *Истовести* Милице Јанковић Славица Гароња посвећује поглавље у књизи *Жена у српској књижевности*, у осталим научним подухватима

1 anakozic92@gmail.com; ana.kozic@hotmail.com

преиспитује њено место у рецепцији и истраживањима других критичара и тумача², посебно се бави проучавањем њеног приповедног опуса³, затим приређивачким радом уврштава Миличине приче у антологију *Врћи тајни: српске женске приповећке до 1950. године*; открива и објављује непознату преписку и фотографије Милице Јанковић⁴. Ово дугогодишње истраживање, прикупљање и промишљање о књижевном стваралаштву Милице Јанковић добило је своју приређивачку круну у књизи изабраних приповедака насловљеној *Једна могућа аутобиографија*, у издању Београдског Читалишта и издавачке куће Прометеј из Новог Сада, на којој је приређивач, Славица Гароња Радованац, радила пуних седам година (од 2015. до 2022. године).

Овом књигом, која се објављује осамдесет три године након смрти Милице Јанковић, Славица Гароња најпре исправља једну велику неправду, истичући да је Милица Јанковић непрочитана списатељица у српској књижевности јер се њена читалачка рецепција заснива превасходно на три романа (*Пре среће*, *Плава госпођа*, *Муштина и крвава*) и две збирке приповедака (*Историјски*, 1913 и *Људи из скамије*, 1937), док је недовољно позната чињеница да је Милица Јанковић написала и објавила још читавих шест збирки приповедака: *Незнани јунаци* (1919), *Чекање* (1920), *Смрти и животи* (1922), *Плави, доброћудни вали* (1929), *Међу зиговима* (1932), *Пушем* (1932). Приређивач истиче да упркос позитивној Скерлићевој оцени (која се код потоњих књижевних историчара и критичара ауто-

2 Поред помног праћења и значајног увида у рецепцију и критику Миличиног литерарног стваралаштва (за време њеног живота и након смрти), Славица Гароња Радованац посебну пажњу посветила је проучавањима Малише Станојевића, који је 1977. године написао и одбранио магистарски рад о Милици Јанковић, под менторством проф. др Милоша И. Бандића. У раду „Милица Јанковић у светлу истраживања Малише Станојевића” Славица Гароња Радованац детаљно ишчитава и тумачи студију Малише Станојевића истичући велики допринос овог аутора за интерпретацију и предредновање литерарног дела Милице Јанковић (в. Гароња Радованац 2015).

3 Поред поменутог поглавља у књизи *Жена у српској књижевности*, на приповедачки рад Милице Јанковић Славица Гароња се осврће и у монографији *Жена и идеологија у српској књижевности* (в. Гароња Радованац 2017), а изванредна и свеобухватна студија „Приповедни опус Милице Јанковић – једна могућа аутобиографија” објављена у Годишњаку Филолошког факултета у Београду (в. Гароња Радованац 2016) преузета је као предговор најновијем избору приповедака Милице Јанковић, који се налази у фокусу овог рада (прир. Гароња Радованац 2022).

4 Рад „Непозната преписка и албум фотографија Милице Јанковић (из заоставштине Оливере Јурковић Младеновић)” у *Зборнику Мајнице српске за књижевности и језик* износи пред читаоце и тумаче неоткривена писма и фотографије Милице Јанковић, рукопис једне приче за децу посвећене Оливерином мачку Микију, чланке из штампе о Миличиној смрти, као и оригинално писмо Исидоре Секулић (в. Гароња Радованац 2020). Ту је и Дневник Оливере Јурковић, посвећен сусретима са Милицом Јанковић, који представља значајан културни и књижевно-историјски документ. Фотографије и дописне карте са путовања по први пут објављују се у Прилогу књиге *Милица Јанковић – једна могућа аутобиографија*.

матски преписивала без дубљег упознавања или тумачења Миличиног књижевног стваралаштва) дело ове списатељице није у адекватној мери вредновано нити проучавано, о чему сведочи и чињеница да је у издању *Што дела српске књижевности* Матице српске присутан минимални (и лош) избор Миличаних приповедака („Најгори разред” из књиге *Људи из скамије*, уз причу „Мало срце” из збирке *Исјавести*) (Гароња Радованац 2022: 20). У том смислу, допринос ове књиге, као резултата рада Славице Гароње Радованац, у поновном интегрисању приповедачког опуса Милице Јанковић у српску књижевност и њену видљивост и доступност широј читалачкој публици – немерљив је и непроцењив.

Књижевно-научној публици Славица Гароња најпре скреће пажњу на изразито значајно и недовољно истражено место Милице Јанковић у генези жанра приповетке у српској књижевности. Са преко стотину дужих и краћих приповедака, од којих је већина изразите уметничке вредности, Милица Јанковић се афирмише првенствено као приповедач. Поред тога, традиција на коју се надовезује јесте реалистичка, „тематски и стилски припада реалистичком дискурсу, и то оном изворном и од најбоље ковине (нова реалност), битно ширећи, тематски, мотивски и стилско-језички српску реалистичку приповетку” (Гароња Радованац 2022: 9).

Славица Гароња доноси и важан увид у тематско-мотивску раван приповедачког опуса Милице Јанковић, указујући на значај њене ратне прозе која није довољно запажена – посебно издваја причу „Велико чекање” као ишчекивање ослобођења и мушкараца из рата из збирке *Чекање*: „Овом збирком Милица Јанковић дала је најозбиљнији допринос српској ратној приповеци, што до сада готово уопште није уочено, нити (антологијски) вредновано.” (Гароња Радованац 2022: 11) Као проницљива читатељка и непристрасни тумач Миличине прозе, Славица Гароња (2022: 14) издваја и слабије стране њеног приповедачког умећа, па тако нпр. указује на Миличино одсуство талента у давању наслова приповеткама и недостатак осећаја за тематско-стилско распоређивање прича унутар збирке. Изузетак од овога представља збирка *Чекање*, коју приређивач издваја као најкохерентнију збирку Милице Јанковић (мотив чекања варира се у готово свим приповеткама и у различитим значењима); друга збирка је *Међу зиговима* (1932), која садржи кратке форме и која представља Миличин „несвестан заокрет од реализма ка модернизму” (Гароња Радованац 2022: 18).

Део научног и књижевно-историјског рада Славице Гароње Радованац представља и сагледавање односа између Милице Јанковић и савременика из области књижевности и уметности⁵ – са Исидором

5 Славица Гароња се осврће и на рецепцију Миличиног дела међу савременицима, те истиче да су о Миличином литерарном стваралаштву писали, поред Јована Скерлића, и Павле Поповић, Сима Пандуровић, Владимир Ђоровић, Драгиша Васић, Марија Илић-Агапова, Милан Богдановић, Исидора Секулић, Јелена Скерлић Ђоровић и др. Подсећа и на чињеницу да је књижевни часопис *Мисао* током 1927. године организовао

Секулић, Јованом Скерлићем, Јеленом Скерлић Ђоровић, још једном Пожаревљанком, сликарком и песникињом Миленом Павловић Барили, сликарем Миодрагом Петровићем, чији портрет Милице Јанковић краси корице ове књиге. Посебно значајан сегменат посвећен је и компаративном сагледавању књижевног дела Милице Јанковић и Исидоре Секулић, пре свега преко Миличаних првих збирки. Изузетно захвална аналогија успоставља се између приче „Калуђер” Милице Јанковић и Исидориног романа *Ђакон Богородичине цркве* преко мотива љубави са свештеним лицем, међутим док је у Исидорином роману љубав и еротска, телесно изражена, у Миличиној приповеци она остаје у потпуности платонска, не долази до сусрета између јунака, све остаје у равни дописивања.⁶ Посебно занимљив аспект ове Миличине приче чине и религиозно-филозофске расправе и атеистички ставови, који изостају из Исидориног романа:

Ако ви зовете Богом свемоћ природе, сву њену велику лепоту, ако називате Богом ону везу, тајну и пуну необјашњиве узбуђености између човечије душе и спољашњих ствари, између величине која нас окружује и дубине која је у нама, онда се ми слажемо. Што ја не верујем то је да има један дио, највиши дух, једно свесно биће које прати наш живот, казни и награђује, шаље искушења и опрашта. Величине има, казне и испаштања има, награде има, али свести нема. Све то чини некад логична, а некад страшно неправична природа којој јединој као несвесној сили мора човек без роптања да се покори. (Јанковић 2022: 219)

Поред истицања естетских вредности ове приповетке, приређивач указује и на специфичност љубавне тематике, која је повезана са биографским реалијама књижевнице јер, по свему судећи, сама прича почива на стварном дописивању које је трајало током 1904. године: „То је, може бити, лабудова љубавна проза Милице Јанковић – њен обрачун са надама и сновима те врсте (када је већ и она постала болесник) – јер условно, љубавних тема – чак ни њихових наговештаја касније нема (или

књижевне вечери, са којих је приход уручен Милици Јанковић за њено лечење у Паризу. Поред тога, Славица Гароња скреће пажњу и на интервју који је са Милицом Јанковић водио Бранимир Ђосић у Паризу 18. јула 1927. године, а који је објављен накнадно, у допуњеном издању књиге *Десет писаца – десет разговора* Б. Ђосића. На овај начин с једне стране скицира се и књижевно-историјска и културно-историјска улога Милице Јанковић. Рецепцији књижевног дела Милице Јанковић након њене смрти такође је посвећена пажња, а посебно се указује на новија истраживања (радови Силије Хоксворт, Магдалене Кох, Александре Ђуричић, затим зборник радова *Нова реалност из социјететне собе* као резултат рада пројекта *Књиженство*, и др.).

- 6 „Док Исидорина јунакиња ’поставарење’ те љубави у Богу са Другим, жели да реализује и на чисто еротској равни и у стварности (и у вечности), јунакиња Милице Јанковић (њен алтер его), одбија од себе било какву могућност да дође до ближег контакта, чак и физичког сусрета, и све остаје на равни преписке (са иницијативом самог калуђера из Русије, који долази да лично упозна своју кореспонденткињу, не налазећи је).” (Гароња Радованац 2022: 24)

их има тек у минималној мери) у њеним потоњим приповеткама.” (Гароња Радованац 2022: 23)

Славица Гароња указује управо на велики удео аутобиографског у темама и мотивима Миличине приповедне прозе, па тако нпр. примећује да су глаголи кретања све присутнији у њеној прози што је била болеснија и прикованија за постељу. У складу са тим управо оно аутобиографско и лично искоришћено је као композиционо начело ове књиге:

[...] управо њена приповедна проза, најмање позната савременом читаоцу – учинила нам се не само као репрезентативни део њеног опуса (уз романае, критике, дечију прозу), већ и као једна идеална и ’скривена’ аутобиографија, без мистификације исписана сага о сопственом животном путу, личностима из породице, окружењу и једном времену. Нескривено аутобиографско – ја, налази се у више од половине онога што је написала, а по квалитету и обиму то је најважнији и најбољи део њене приповедне уметности. (Гароња Радованац 2022: 25)

У складу са тим, први део књиге садржи слике из детињства, које отвара по оцени приређивача, једна од најбољих приповедака Милице Јанковић, „Мој отац”. Овде се говори о круцијалном одсуству очинске фигуре из њеног живота и дубинском осећању стида и срамоте због тога, уз изражену подељеност између приватне и јавне сфере. Међутим, књижевница успева да пружи једну веродостојну слику „срећног детињства”, пружајући и низ значајних портрета укућана – бабе, деде, ујака, мајке, сестара. Присутно је, дакле, ретроспективно приповедање, глас који приповеда то чини са одређеном временском дистанцом, знајући расплет догађаја, што читавај прича на самом крају даје меланхоличан и трагичан тон:

Али кадгод чујем реч отац, осетим у души велику пустош. Пустинја и празнина, и на једном крају те пустиње сам ја, а на другом мој отац, сам, тако далеко, да га не видим, али знам да је тамо. И ничега у тој пустињи између нас нема осим трња које је већ суво и не боде више, ничега, ничега у тој пустоши између њега и мене, само једно суво дрво и на њему сија једна златна јабука... Он је мени ипак нешто дао... А ја њему?... Судбина. (Јанковић 2022: 59)

У наредном делу сакупљене су приповетке које тематизују одрастање, сазревање и школовање. Тема женског пријатељства, тренутно изразито популарна у савременој светској и јужнословенској књижевности (Елена Феранте, Лана Басташић) присутна је у приповеци „Задатак о Вуку” – кроз другарство две пријатељице покрећу се и социјалне теме јер је једна од девојчица изразито сиромашна, али је одликује велико морално и етичко богатство. Социјалне теме преплетене су са темом одрастања, тако се у прича „Отргнути листови из дневника једне девојке” тематизује проблем

проституције из перспективе девојчице која посматра своју комшиницу, или се у причи „Прва” пише о првој неправди, првој лекцији од живота. Изузетним приповедачким умећем издваја се приповетка „Путем” у којој препознајемо поменуто ослањање на традицију српског реализма. На путовању колима, у разговорима са возачем и путницима, или у сећањима јунакиње смењује се мноштво гласова, а присутна је и употреба сказа у пуном сјају као што је то присутно у приповеткама Јована Грчића Миленка или Милована Глишића.

Трећа целина обухвата љубавне приче или оне које тематизују уметнички или учитељски позив. Приповетка „Чекање” доноси наративизацију проласка времена кроз посматрање падања кише и слатко-болног ишчекивања доласка вољеног; у причи „Сликарка” (поред друштвено-ангажованог мотива који се односи на разоткривање лицемерја монаха) доводе се у везу уметност и оживљавање јер главна јунакиња, сликарка, након што пружа помоћ човеку којем је изненада позлило, има осећај задовољства као да је радила/ стварала. Парадокс лепог бола и лековите туге присутан је кроз наративизацију пролазности у причи „Јесен”, док је пролазност физичке лепоте и пропадање тела приказано у причи „Лепота” кроз различите временске сусрете са циганком Сибинком (Славица Гароња указује и на могуће аналогije са Станковићевом *Кошпаном*). Посебно занимљива прича „Редом” приказује тренутак настанка Миличиног портрета који се налази на корицама књиге – сликар (Миодраг Петровић) ствара портрет ауторке и редом јој прича о својим љубавним (не)успесима да би се на крају прешло на рефлексije о односу између реалности и фикције, улози и месту уметности у човековом животу. На самом крају готово да је присутан излазак из литературе кроз посебно издвојено, ауторско, обраћање:

Ах, колега, ако случајно ова свеска доспе и до вас, немојте ми замерити. Ако вам се штогод учини јаче колорисано, не заборавите да је и мој сан некада био сликарство. Ако вам се после ове четири године вашег живота који је мени непознат, ова прича учини оскудна и празна, допунићу је радо у другом издању. А ја пристајем да поделимо хонорар ако вам је стипендија мала. (Јанковић 2022: 314)

Посебан одељак књиге посвећен је причама са ратном тематиком у којима доминира осећање беспомоћности, мотиви јесени, умирања и меланхолије, уз анегдоте и истините ратне приче (нпр. главни јунак приче „Колера” јесте Божа Павловић, ујак Милене Павловић Барили, а описана грозница и борба са колером представља његово реално искуство). Изразитим уметничким вредностима издваја се прича „Чарапе” којој и приређивач у предговору посвећује пажњу. Ова антологијска ратна приповетка ефектним преокретом указује на сву разорност и трагичност рата – мајка сину, рањеном у болници, доноси брижљиво исплетене чарапе, након чега сазнаје да су му обе ноге одсечене.

Путописне приче сакупљене су у целини *Јадранске и париске слике*, па тако прича којом се ова целина отвара, „Пут у Цавтат”, дочарава ауторкину бескрајну љубав према мору: „Страшно си, ћудљиво си, невера си, али си моћно и дивно и ја те се не бојим и волим те – море!” (Јанковић 2022: 370). У овој уводној причи јунакиња изражава жељу да напише једну књигу која би била насловљена „Моје слике” или „Слике које волим” и заиста се чини да су путописне приче сакупљене у овом делу слике односно преваходно портрети људи које је сретала на путовањима. Тако прича „Кате Марћели” доноси портрет једне личности помало гротескне, трагикомичне, уз болну свест о пролазности, слична је и прича „Њина Васиљевна” са упечатљивим портретом лепе, кокетне, савремене и помало ексцентричне али списатељици врло драге Рускиње и пријатељице. Настављајући са сликањем портрета, прича „Покора” доноси портрет младе (и наивне) раднице Луце, па као искусни приређивач и проницљиви тумач, Славица Гароња предлаже да се прича тако и наслови – *Луце*, чиме би се предност дала уметничком портретисању једне личности, а не морализаторском тону коју наслов „покора” носи са собом.

На крају, последња целина књиге заокружена је темом болести. Ту су сакупљене приповетке из каснијих Миличиних збирки (пре свега из збирке *Међу зиговима*) у којима до изражаја долази напуштање наративности, скицирање и записивање утисака, осећања, слика у једном модернијем тону, изразу и краћој форми. У овим причама доминирају осећања заточености, мучења, неслагласја душе и тела, што можда најбоље илуструју следећи редови из приче „Плави прозор”, последње приче у овој књизи:

Бродим погледом по бескрајној ведрини. Полећем душом у висину. И боли она, јер не може да се ослободи тела. Тело не може без душе, душа не може без тела. Све је бол. Само је овај данас тако благ. Најсавршеније чуло је око. Али, чуј! Пази! Лете, дижу се горе у небо. О, њима једино бих могла завидети, више него тици, јер су своја крила сами начинили. Њима који падају и опет лете, људима, освајачима висина, једино њима бих могла завидети ако у небо лете неба ради. Шта ми је данас? Цео свет бих хтела да обгрлим својим немоћним рукама. Отворите оба крила мога прозора, отворите широм! Нека уђе мало утехе. Јер наде нема... (Јанковић 2022: 475)

Чини се да је књижевница ипак упркос великој реалној тегоби (физички болови, непокретност итд.) остајала несаломивог духа, црећи снагу и смисао из књижевно-уметничког стварања. Управо у овој константној борби духа са ограниченошћу тела, у константној вери у смисао до којег се стиже кроз уметност, Славица Гароња Радованац (2022: 21) препознаје Миличин „блистав књижевни споменик у нашој књижевној историји”.

Позивајући се на предлог Исидоре Секулић да се у Топчидеру или Кошутњаку подигне споменик Милици Јанковић, приређивач предлаже да Милица добије своју улицу у Великом Градишту и у Пожаревцу, као и да

библиотека у Великом Градишту понесе њено име (са Миличином бистом према реплици Томе Росандића која се чува у Народном музеју у Београду). Посебна драгоценост ове збирке представља и Прилог који садржи необјављена писма и фотографије Милице Јанковић из заоставштине Оливере Јурковић Младеновић, чиме се заокружује њена могућа књижевна аутобиографија.

На овај начин обликује се књижевни портрет српске списатељице с краја XIX и прве половине XX века, који садржи сва њена препознатљива обележја – и развијену приповедачку технику, и дијалог са традицијом српског реализма, као и са савременицима, и широк тематско-мотивски спектар неретко заснован на личном, аутобиографском, о чему сведоче и објављене Миличине фотографије, њена писма и разгледнице са путовања. Истовремено, кроз обликовање књижевног портрета Милице Јанковић, огледа се и сав сјај научно-истраживачког и приређивачког рада Славице Гароње Радованац, који лежи најпре у пажљивом и проицљивом читању и тумачењу књижевног текста, затим осећају за детаљ и избору добрих композиционих начела, као и у искреној потреби да се одужи дуг према овој неправедно запостављеној српској књижевници, у духу наслова Округлог стола посвећеног књижевно-научном раду Славице Гароње Радованац: „А ја не желим да све то препустим нестајању!”

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Врш тајни: анџологија. Српске женске приповећке до 1950. године*, прир. Славица Гароња Радованац, Београд: Вукотић Медиа, 2016.
- Гароња Радованац 2010: Славица Гароња Радованац, *Жена у српској књижевности*, Нови Сад: Дневник.
- Гароња Радованац 2015: Славица Гароња Радованац, Милица Јанковић у светлу истраживања Малише Станојевића, *Наслеђе*, 12 (30), 2015, стр. 9–22. <<http://www.nasledje.kg.ac.rs/index.php/nasledje/article/view/639>>, 22. 4. 2023.
- Гароња Радованац 2016: Славица, Гароња Радованац, Приповедни опус Милице Јанковић – једна могућа аутобиографија, *Годишњак Филолошког факултета у Београду*, књ. XI.
- Гароња Радованац 2017: Славица Гароња Радованац, *Жена и идеологија у српској књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Гароња Радованац 2020: Славица Гароња Радованац, Непозната преписка и албум фотографија Милице Јанковић (из заоставштине Оливере Јурковић Младеновић), *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, св. 1/ 2020, 303–343.
- Јанковић 2022: Милица Јанковић, *Једна могућа аутобиографија: изабране приповећке*, прир. Славица Гароња Радованац, Београд: Београдско читалиште; Нови Сад: Прометеј.

Ana D. Kozic

SHAPING THE LITERARY PORTRAIT OF MILICA JANKOVIĆ

(M. Janković, *One possible autobiography*, edited by Slavica Garonja Radovanac)

Summary

The paper examines the contribution of Slavica Garonja Radovanac to the integration of the literary works of Milica Janković into the history of Serbian literature and the (re)evaluation of her literary reach. The focus of this paper is the book of selected short stories by Milica Janković – *One Possible Autobiography* (2022) – the result of the editorial and scientific research of Slavica Garonja Radovanac, with reference to her earlier studies on the literary work of Milica Janković.

Through the editorial vision, this paper points out significant aspects of Milica Janković's story-telling skills, her literary dialogue with contemporaries, along with the reception of her literary creativity.

Showing the insufficiently known narrative opus of Milica Janković, Slavica Garonja Radovanac first enables the accessibility and visibility of her work to a wider circle of readers, and with introductory studies and accompanying texts, she sets a methodological framework and a synthetic view of Milica's literary achievements, pointing out the (undeserved) marginal place of this female author in the history of Serbian literature.

Keywords: Milica Janković, editorial work, short story, reception, interpretation, autobiography

